

ISTORIE

François Furet (1927–1997) – istoric, specialist în deosebi în perioada modernă și în Revoluția Franceză – a fost profesor la École des Hautes Études en Sciences Sociales și la University of Chicago. Cărțile sale cele mai importante sunt: *La Révolution française* (cu Denis Richet), 1965; *Lire et écrire: l'alphabétisation des Français de Calvin à Jules Ferry* (cu Jacques Ozouf), 1977; *L'Atelier de l'histoire*, 1982; *Marx et la Révolution française*, 1986; *La Gauche et la Révolution au milieu du XIXe siècle*, 1986; *Dictionnaire critique de la Révolution française* (volum colectiv al cărui coordonator este alături de Mona Ozouf), 1988; *La Révolution*, 1988; *La Gironde et les Girondins*, 1991, *Le Passé d'une illusion, essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, 1995 (trad. rom. *Trecutul unei iluzii: Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Humanitas, 1996). A îngrijit mai multe ediții de texte clasice ale perioadei, multe dintre lucrările sale fiind traduse în numeroase limbi.

FRANÇOIS FURET

Reflecții asupra
REVOLUȚIEI
FRANCEZE

Traducere din franceză de
MIRCEA VASILESCU

Ediția a II-a

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Andreea Dobreci
Corector: Cristina Jelescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

François Furet
Penser la Révolution française
© Editions Gallimard, 1978, édition revue et corrigée en 1983
© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FURET, FRANÇOIS
Reflecții asupra Revoluției Franceze / Furet François;
trad.: Vasilescu Mircea. – Ed. a 2-a. – București: Humanitas, 2011
ISBN 978-973-50-3228-9

I. Vasilescu, Mircea (trad.)
94(44)“1789”

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Să ne eliberăm sufletul pentru a revoluționa Revoluția și, mai întâi, să ne abținem să spunem vreodată despre un spirit imparțial că ofensează Revoluția. Căci s-a abuzat atât de mult de acest cuvânt: ultragiu la adresa Religiei, pe care-l vom șterge din limbajul nostru, temându-ne, dincolo de orice altceva, ca nu cumva să aducem stilul, obișnuințele și spiritul rechizițiilor în critica istorică și filozofică

EDGAR QUINET
Critique de la Révolution
Paris, 1867

Cuvânt înainte

Această carte conține două părți, corespunzând celor două perioade distincte ale redactării ei, a căror ordine de prezentare inversează ordinea cronologică în care au fost scrise.

Prima constituie o tentativă de sinteză asupra unei chestiuni care n-a încetat să mă preocupe de când am început să studiez această perioadă: cum putem gândi un eveniment ca Revoluția Franceză? A doua prezintă etapele și elementele succesive ale reflecției mele în legătură cu această întrebare, menite să-mi lumineze drumul.

Cartea cuprinde mai întâi o polemică cu istoricii comuniști ai Revoluției Franceze, care pune în relief incoerențele a ceea ce constituie astăzi interpretarea dominantă a fenomenului. Această polemică s-a născut din hazardul vieții intelectuale: n-am crezut că va trebui s-o rescriu, după șapte ani, într-un stil în mod artificial neutru. Așa cum e, depune, în felul ei, mărturie despre particularitatea Revoluției Franceze ca miză în câmpul universitar francez. Doresc doar ca tot ce se datorește circumstanțelor să nu ia nimic din partea sa de demonstrație, singura la care țin cu adevărat.

Această muncă de curățire, destul de masivă, este urmată de două studii, consacrate celor doi autori care au fost esențiali pentru demersul meu critic: Alexis de Tocqueville și Augustin Cochin. Cititorul va înțelege, de-a lungul paginilor, de ce: Tocqueville și Cochin sunt singurii istorici care propun o conceptualizare riguroasă a Revoluției Franceze și care au

tratat problema pe care o pune această carte. Tocmai pornind de la analizele lor, care mi se par mai mult complementare decât contradictorii, îmi construiesc sistemul de interpretare ce va apărea în prima parte. Pe urmele lor am lucrat. Numele lor sunt acelea pe care îmi face plăcere să le scriu în pragul acestui eseu.

PARTEA ÎNTÂI

Revoluția Franceză s-a terminat

I

Istoricului care studiază regii merovingieni sau Războiul de o Sută de Ani nu i se cere să-și prezinte, în orice moment, permisul de cercetare. Societatea și profesiunea îi acordă, oricât de puțin și-ar fi făcut ucenicia tehnică, virtuți de răbdare și obiectivitate. Discutarea rezultatelor nu mobilizează decât erudiții și erudiția.

Istoricul Revoluției Franceze însă trebuie să producă alte titluri decât competența sa. Trebuie să-și anunțe culoarea. Trebuie mai întâi să spună de pe ce poziții vorbește, ce gândește, ce caută; iar ceea ce scrie el despre Revoluție are un sens prealabil lucrării înseși: este *opinia* sa, formă de judecată care nu este cerută când e vorba de merovingieni, dar este indispensabilă pentru 1789 sau 1793. Numai să-și exprime această opinie și a spus totul: iată-l regalist, liberal sau iacobin. Iată că prin această parolă istoria sa are o semnificație, un loc, un titlu de legitimitate.

Surprinzător este nu faptul că această istorie particulară, ca orice istorie, comportă niște presupoziii intelectuale. Nu există interpretare istorică inocentă, iar istoria care se scrie este încă tributară istoriei, face parte din istorie, produs al unui raport prin definiție instabil între prezent și trecut, chin-tesență a particularităților unui spirit și a imensului câmp al posibilelor sale rădăcini în trecut. Dar dacă orice istorie implică o alegere, o preferință în ordinea curiozității, nu înseamnă că presupune o opinie asupra subiectului tratat. Ca să fie

așa, trebuie ca acest subiect să mobilizeze în istoric și în publicul său o capacitate de identificare politică sau religioasă care să supraviețuiască timpului ce trece.

Or, tocmai această identificare este ceea ce timpul trecut poate șterge sau, dimpotrivă, poate conserva ori chiar întări, după cum subiectul tratat de istoric continuă sau nu să epuizeze sensul prezentului său, al valorilor sale, al alegerilor sale. Tema lui Clovis și a invaziilor francilor era arzătoare în secolul al XVIII-lea, pentru că istoricii epocii căutau în ea cheia structurii sociale a vremii lor. Ei credeau că invaziile francilor se află la originea divizării în nobilime și plebe, cuceritorii fiind trunchiul originar al nobililor, iar cuceriiții – al oamenilor de rând. Astăzi, invaziile francilor și-au pierdut orice referință la prezent pentru că trăim într-o societate în care nobilimea nu mai există ca principiu social; încetând să fie oglinda imaginară a unei lumi, ele și-au pierdut importanța istoriografică cu care această lume le învestise și au trecut din câmpul polemicii sociale în acela al discuției savante.

Aceasta pentru că, din 1789, obsesia originilor, pe care se ținuse orice istorie națională, se alimentează tocmai din ruptura revoluționară. Așa cum marile invazii constituiseră mitul societății nobiliare, marea epopee a originilor sale, 1789 este data de naștere, anul zero al noii lumi bazate pe egalitate. Înlocuirea unei aniversări cu alta, deci definirea temporală a unei noi identități naționale, este probabil una dintre cele mai însemnate trăsături de geniu ale abatelui Sieyès, dacă ne gândim că el anticipează cu mai multe luni¹ evenimentul fondator, căruia îi dă totuși dinainte sensul deplin: „...Starea a treia nu trebuie să se teamă să coboare în timpurile trecute. Ea se va raporta la anul care a precedat cucerirea; și pentru că astăzi ea este destul de puternică pentru a nu se lăsa cucerită, rezistența

1. *Qu'est-ce que le Tiers État?* a fost redactat la sfârșitul anului 1788 și publicat în ianuarie 1789.

sa va fi fără îndoială mai eficace. De ce n-ar trimite înapoi în pădurile Franconiei toate acele familii care păstrează pretenția prostească de a fi descins din rasa cuceritorilor și de a le fi moștenit drepturile? Națiunea, astfel epurată, se va putea consola, cred, că e obligată să nu se mai considere compusă decât din urmași ai galilor și ai romanilor². Aceste câteva rânduri spun în același timp că titlurile de proprietate ale nobililor asupra națiunii sunt fictive, dar și că, dacă ar fi reale, ar fi de-a-juns stării a treia să restaureze contractul social dinainte de cucerire sau, mai degrabă, să-l întemeieze pe ștergerea secolilor de uzurpare violentă. În ambele cazuri, este vorba de reconstituirea unei origini „adevărate“ a națiunii, dând egalității o dată de naștere legitimă: tot anul '89 e aici.

Or, istoria Revoluției are drept funcție socială să întrețină această epopee a originilor. Să privim, de exemplu, decupajul academic al studiilor istorice în Franța: istoria „modernă“ se termină în 1789 cu ceea ce Revoluția a botezat „Vechiul Regim“, care astfel se trezește având, în lipsa unui act de naștere clar, un certificat de deces în toată regula. Începând de aici, Revoluția și Imperiul formează un câmp de studii separat și autonom, care-și are catedrele, studenții, societățile savante, revistele sale; sfertul de secol care separă căderea Bastiliei de bătălia de la Waterloo este investit cu o demnitate specială: sfârșit al epocii „moderne“, introducere indispensabilă în perioada „contemporană“, care începe în 1815, el este spațiul de tranziție prin care și una, și alta își capătă sensul, linia de despărțire începând de la care istoria Franței coboară spre trecut sau se proiectează în viitor. Rămânând fidele conștiinței trăite a protagoniștilor Revoluției, în ciuda absurdităților intelectuale pe care acest decupaj cronologic le implică, instituțiile noastre universitare au făcut din perioada revoluționară și din istoricul acestei perioade păstrătorii secretelor

2. *Qu'est-ce que le Tiers État?*, Paris, 1888, cap. II, p. 32.

istoriei noastre naționale. Anul 1789 este cheia pentru amonte și pentru aval. El le separă, deci le definește, deci le „explică“.

Spre aval, de altfel, în privința perioadei care începe în 1815 și despre care se consideră că este pusă în lumină, devine posibilă, se deschide grație Revoluției, nu este suficient să se spună că aceasta din urmă „explică“ istoria noastră contemporană. Ea *este* istoria noastră contemporană. Ceea ce merită câteva reflecții.

Pentru aceleași motive care fac ca Vechiul Regim să aibă un sfârșit, nu și un început, Revoluția are un început, dar nu are sfârșit. Cel dintâi suferă de o definire cronologică negativă, deci mortuară, cealaltă este o promisiune atât de vastă, încât are o elasticitate nedefinită. Chiar și pe termen scurt, Revoluția nu este ușor de „datat“: după sensul pe care istoricul îl atribuie principalelor evenimente, el o poate „închide“ în anul 1789 – an în care esențialul bilanțului final este împlinit, pagina Vechiului Regim este întoarsă – sau o poate extinde până în 1794, până la executarea lui Robespierre, punând accentul pe dictatura comitetelor și secțiilor, epopeea iacobină, cruciada egalitară a anului II. Sau poate merge până la 18 brumar 1799, dacă vrea să respecte realitățile prin care termidorienii mai sunt iacobini, guvernul este al regicizilor și războiul cu Europa al regilor. Sau să integreze Revoluției aventura napoleoniană, fie până la sfârșitul perioadei consulare, fie până la căsătoria cu Maria Luiza von Habsburg, fie până la cele O Sută de Zile: toate aceste decupaje cronologice pot avea rațiunea lor de a fi.

Visez de aceea și o istorie a Revoluției infinit mai lungă, mult mai întinsă spre aval, și al cărei final nu intervine înainte de sfârșitul secolului al XIX-lea sau începutul secolului al XX-lea. Pentru că istoria secolului al XIX-lea francez în întregul său poate fi considerată istoria unei lupte între Revoluție și Restaurație, de-a lungul episoadelor care ar fi 1815, 1830, 1848, 1851, 1870, Comuna, 16 mai 1877. Numai victoria

republicanilor asupra monarhiștilor, la începutul celei de-a Treia Republici, semnează definitiv victoria Revoluției pe tot cuprinsul țării: învățământul laic al lui Jules Ferry*, misionar al valorilor lui '89, este mai mult decât instrumentul, este simbolul acestei lungi bătălii câștigate. Integrarea Franței sătești și țărănești în națiunea republicană, prin prisma principiilor de la '89, va fi durat cel puțin un secol; sensibil mai mult, fără îndoială, în regiuni ca Bretania sau în sud-vest, întârziate³ în multe privințe. Această istorie recentă a spațiului francez rămâne încă, în esență, să fie scrisă, constituind și ea o istorie a Revoluției. Victoria iacobinismului republican, atâta vreme legată de dictatura Parisului, nu este deplină decât începând din momentul în care are drept sprijin votul majoritar al Franței rurale, la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Dar „deplină“ nu vrea să însemne onorată, interiorizată ca o valoare atât de unanimă, încât să nu mai fie dezbătută. Celebrarea principiilor din '89, obiect al atâtor eforturi pedagogice, sau condamnarea crimelor din '93, în care este camuflată respingerea acestor principii, rămân în centrul reprezentărilor politice franceze până la jumătatea secolului al XX-lea. Fascismul dă conflictului de idei o dimensiune internațională. Dar este semnificativ faptul că, sub forma sa franceză, regimul instaurat la Vichy în urma victoriei germane ia o formă mai puțin specific fascistă decât tradiționalistă, ancorată în

* Ferry, Jules (1832–1893), unul dintre oamenii de stat cei mai eficienți ai celei de-a III-a Republici, inițiatorul metodic al legislației școlare a acesteia; susținătorul unei serii de legi care au instituit gratuitatea, obligativitatea și laicitatea învățământului în Franța (*n. tr.*).

3. Adjectivul nu are decât o valoare de constatare. Analiza acestei „întârzieri” și a integrării republicane prin școală și prin politică stă în centrul operei lui Maurice Agulhon (mai ales: *La République au village*, Paris, 1970). Putem găsi un alt exemplu în acest sens în cartea recentă a lui Eugen Weber: *Peasants into Frenchmen. The modernization of rural France 1870–1914* (Stanford, 1976).

Cuprins

Cuvânt înainte / 7

Partea întâi

REVOLUȚIA FRANCEZĂ S-A TERMINAT / 9

Partea a doua

TREI POSIBILE ISTORII

ALE REVOLUȚIEI FRANCEZE / 117

I. Catehismul revoluționar / 119

II. Tocqueville și problema Revoluției Franceze / 187

III. Augustin Cochin: teoria iacobinismului / 229